

Щербакова А. К.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

PREVENTION OF VIOLENCE AGAINST WORKERS OF LAW ENFORCEMENT BODIES

Статтю присвячено аналізу загальних та спеціальних заходів запобігання насильству щодо працівників правоохоронних органів. Сформульовано поняття названих заходів та розглянуто їхню специфіку. Окреслено сфери інтеграції запобіжних заходів з одночасним виробленням пропозицій з удосконалення окремих напрямів оперативно-службової діяльності.

Ключові слова: насильницький злочин, правоохоронні органи, запобігання, протидія, працівник.

Статья посвящена анализу общих и специальных мер предотвращения насилия в отношении сотрудников правоохранительных органов. Сформулировано понятие названных мер и рассмотрена их специфика. Определены сферы интеграции данных мер с одновременной разработкой предложений по совершенствованию отдельных направлений оперативно-служебной деятельности.

Ключевые слова: насильственное преступление, правоохранительные органы, предотвращение, противодействие, сотрудник.

The article is dedicated to analysis of the general and specific measures of prevention of violence against law enforcement officials. It's stressed that the prevention of violent crimes against law-enforcement officials as a complex system public reaction on this type of crime can acting in several interrelated aspects: as a means of social control of the most significant public relations in the law enforcement sphere; the complex of legal, educational, specially-criminological means; the system of various levels of prevention and suppression of violence against law enforcement officials, which conducted by different subjects.

Key words: violent crime, law enforcement agencies, prevention, counteraction, official.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Питання забезпечення захисту прав людини і громадянина є пріоритетним у правовій державі. Відомо, що основним, базовим правом людей є право на безпеку. Ця конституційна концепція – вихідна, загальна, тому повною мірою стосується і працівників органів внутрішніх справ України, особливо з урахуванням того, що їхнім основним службовим обов'язком є боротьба із протиправними проявами в суспільстві. Але стосовно працівників правоохоронних органів України правовий стандарт охорони життя, здоров'я і гідності потребує додаткових гарантій, бо їхня професійна діяльність пов'язана з постійно наявним ризиком появи безпосередніх чи потенційних небезпек для їхнього життя та здоров'я. На цьому тлі значно ускладнюються запобігання та протидія криміногенним чинникам, що спричиняють насильство щодо вказаних працівників.

Наявна гостра потреба вжиття дієвих заходів боротьби з насильством проти працівників правоохоронних органів. Певні кроки, які робляться з метою законодавчого врегулювання питань боротьби зі злочинністю, потребують належного наукового узагальнення й аналізу. Підкреслимо, що стан дослідження проблеми ще не відповідає вимогам сучасності. Передусім відчувається гостра необхідність розроблення нових, ефективних підходів до запобігання злочинам, завдяки чому можна досягти відчутних позитивних зрушень у подоланні тенденції зростання їх кількості.

Метою цієї статті є обґрунтування тези про те, що саме комплексний інтегративний підхід до формування системи запобіжних заходів є запорукою успіху в справі протидії насильницьким злочинам проти працівників правоохоронних органів.

Цій проблемі в кримінології приділена деяка увага, наприклад, у працях Г. Аванесова, О. Бокова, С. Віцина, Є. Гладкової, В. Голіни, Л. Давиденка, І. Даньшина, О. Джузи, А. Жалинського, А. Закалюка, О. Кальмана, О. Костенка, В. Кудрявцева, О. Литвака, О. Литвинова, Ф. Лопушанського, В. Лунєєва, О. Сахарова, В. Соміна та деяких інших учених, адже науковцям реалії життя дають багато фактів для аналізу й осмислення. Але питання запобігання насильству щодо працівників правоохоронних органів так і залишилося поза увагою дослідників, хоча від забезпечення працівників під час виконання ними службових обов'язків залежить і безпека всього населення нашої держави.

Підхід до насильства щодо працівників правоохоронних органів як до негативного соціального явища передбачає відповідну стратегію дій щодо запобігання злочинній поведінці. Система запобігання включає в себе діяльність спеціалістів із різних галузей знань: психології, педагогіки, права, спрямованих на запобігання можливим психологічним, соціокультурним та поведінковим відхиленням осіб, які належать до «груп ризику», збереження, підтримку і захист нормального рівня життя.

Отже, запобігання насильству щодо працівників правоохоронних органів – це комплексна діяльність, яка має на меті усунення ймовірності вчинення зло-

чину, виступає в декількох взаємозалежних аспектах, а саме:

- як засіб соціального регулювання найбільш значущих суспільних відносин;

- як комплекс заходів правового, виховного, спеціально-кримінологічного характеру;

- як система різних рівнів превенції злочинів, що лежить в основі діяльності різних суб'єктів.

Комплекс заходів із запобігання насильству щодо працівників правоохоронних органів має бути спрямований на вирішення таких завдань:

- визначення індивідуальних чинників ризику і вжиття заходів, що змінюють злочинну поведінку особи під час виконання працівником своїх службових обов'язків;

- налагодження відносин працівників правоохоронних органів із громадськістю та проведення профілактичних бесід серед осіб із девіантною поведінкою;

- систематичний аналіз оперативної обстановки в межах певних адміністративно-територіальних одиниць, проведення систематичних комплексних відпрацювань найбільш криміногенних ділянок місцевості, районів тощо із залученням різних сил та засобів правоохоронної діяльності;

- спостереження за особами, схильними до злочинної поведінки, з метою вчасного втручання та формування моральних стандартів поведінки, пропаганда здорового способу життя, розвиток системи цінностей, спрямованих на нейтралізацію різних девіантних форм поведінки особи;

- створення цивілізованої, соціально орієнтованої моделі контролю над супутніми явищами, що супроводжують насильство щодо працівників правоохоронних органів;

- розроблення міжвідомчих програм або скоординованих планів погоджених дій різних суб'єктів щодо усунення причин і умов вчинення злочинів даної категорії.

Залежно від ієрархії причин та умов злочинності виділяють три основних рівні запобігання їй: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний [1, с. 179].

Загальносоціальне запобігання злочинності пов'язане з найбільш значущими видами соціальної діяльності, масштабними заходами щодо розвитку економіки, соціальної інфраструктури, управлінської сфери, підтримання культури й моральності, зміцнення конституційних засад законності стосовно забезпечення прав, свобод, законних інтересів громадян та їх соціального захисту. Такі заходи зазвичай розглядають як основу спеціальної профілактики, оскільки вони спрямовані на обмеження підґрунтя злочинності та протидію криміногенним чинникам у суспільстві.

Основними напрямками загальносоціального запобігання злочинам є три сфери: соціально-економічна, політико-правова і духовно-моральна [2, с. 294].

Насамперед запобігання насильству щодо працівників правоохоронних органів – це комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розви-

ток і вдосконалення відносин між працівниками правоохоронних органів і громадянами, усунення або нейтралізацію причин та умов злочинності загалом. Тому вирішальна роль у поступовому зменшенні соціальних суперечностей у всіх сферах соціального життя громадян належить розумній господарсько-організаційній та культурно-виховній діяльності державних органів та громадських організацій. Запобіжний потенціал цієї діяльності полягає в тому, що вона протидіє негативним явищам і процесам, які зумовлюють збільшення рівня злочинів, стимулює законслухняну поведінку людини. Вони не мають спеціальної мети боротьби зі злочинними проявами, але проведення їх у життя створює необхідні умови для попередження кримінально караних діянь [3, с. 31–32].

Соціальним адресатом загальносоціального запобігання насильству щодо працівників правоохоронних органів може бути усе населення нашої держави. Загальносоціальне запобігання злочинам проти працівників правоохоронних органів спрямоване на мобілізацію всіх членів суспільства для боротьби з такими явищами об'єктивної дійсності, які за певних умов створюють можливість переходу окремих осіб від загальноприйнятої до антигромадські позиції та поведінки. Загальносоціальне запобігання покликане забезпечити нормальну, тобто правомірну поведінку всіх членів суспільства, тобто це стримувальний від правопорушень вплив на всіх осіб, який має своїм джерелом соціальні, зокрема правові, норми, відповідну поведінку державних органів, громадських організацій та окремих осіб.

Отже, метою загальносоціального запобігання насильству щодо працівників правоохоронних органів є доведення до всіх членів суспільства правил та норм поведінки, роз'яснення наслідків скоєння правопорушень. Крім того, це позитивний ефект продуманої соціальної політики, яка здійснюється не тільки і не стільки з метою безпосереднього запобігання злочинності проти працівників правоохоронних органів, а спрямована насамперед на вирішення економічних та соціальних завдань держави. Метою загальносоціального запобігання є також зменшення соціальних суперечностей, криміногенного протистояння різних верств населення, що сприяє побудові міцного фундаменту нормального функціонування всіх соціальних сфер, правового виховання дітей та молоді, оздоровлення морального клімату в суспільстві, впровадження високих моральних цінностей у ньому, додержання демократичних засад та інше. Прогресивні соціальні програми, спрямовані на утвердження законності, поваги до конституційних прав і свобод людини, зміцнення громадського порядку, дисципліни, на вирішення проблем поєднання громадських, виробничих, сімейно-побутових інтересів сім'ї, соціальної адаптації маргінальних верств населення, є компонентами загальносоціального вектора запобіжної діяльності.

Із загальносоціальним запобіганням насильству щодо працівників правоохоронних органів тісно пов'язане спеціальне запобігання, яке варто розу-

міти як соціальний процес, основою якого є використання спеціальних методів і прийомів, знань та навичок регулювання соціальних відносин для ліквідації тих негативних моментів, які можуть провакувати вчинення злочинів, тобто з метою забезпечення дотримання кримінально-правових вимог [4, с. 10]. Воно спрямоване на виявлення й усунення або послаблення дії чинників, що детермінують злочинність загалом, окремі види і групи злочинів, причини й умови конкретних злочинів [5, с. 25–26].

Зважаючи на стресові ситуації, з якими кожен день стикається людина, збільшення психічних відхилень, загальної девальвації моральних цінностей, наркотична й алкогольна епідемія, яка захопила населення, працівники правоохоронних органів зобов'язані бути максимально витриманими, рішучими, їхня діяльність має бути гуманною як за формою, так і за суттю. Працівники повинні поєднувати професійні знання, навички та загальнокультурний потенціал.

Найважливішими заходами спеціально-кримінологічного запобігання є такі: втручання в кризові ситуації; зменшення практичних можливостей вчинення насильницьких злочинів; виховна й інформаційна робота серед населення; залучення громадськості до запобігання насильству щодо працівників правоохоронних органів; надання допомоги жертвам цих злочинів тощо.

З метою запобігання насильству щодо працівників правоохоронних органів можуть вживатися заходи зі створення обстановки, яка унеможливила б скоєння таких злочинів. До таких заходів належать:

- посилення охорони громадського порядку в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць або на окремих об'єктах;
- виставлення додаткових (спеціальних) постів поліції або представників громадських формувань у місцях імовірного вчинення злочинів;
- обладнання об'єктів засобами технічного контролю та спостереження, сигналізації тощо.

Загалом, якщо запобіжна сила кримінального закону полягає насамперед у його моральному і соціальному змісті, то цей статус закону автоматично ще більше підвищується, коли йдеться про боротьбу зі злочинними посяганнями на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів. Підвищена суспільна небезпека розглядуваних злочинів зумовлена не лише загальним рівнем небезпеки, але й емоційно загостреним станом суспільної думки щодо відвертого виклику злочинних структур суспільству, державі, її представникам. Отже, з метою гарантування кримінологічної безпеки працівників правоохоронних органів на даному рівні необхідно вирішити такі завдання:

- виявлення намірів криміналітету протидіяти оперативно-службовим та службово-бойовим заходам працівників правоохоронних органів, здійснювати посягання на співробітників, їхніх близьких та інших осіб, які сприяють цим заходам;
- реалізація заходів з діючого фізичного та правового захисту працівників, спецапарату, учасників

кримінального судочинства, інших осіб, що сприяють здійсненню правоохоронної діяльності, та їхніх близьких від злочинних посягань;

- розкриття, розслідування злочинів, скоєних проти працівників правоохоронних органів і осіб, що сприяють їм у виконанні оперативно-службових і службово-бойових завдань, їхніх близьких;

- попередження і припинення проникнення представників організованих злочинних груп, інших правопорушників та осіб, які мають орієнтації, що суперечать інтересам правоохоронної служби, у кадри, спецапарат правоохоронних органів та в громадські помічники;

- недопущення прийому на службу осіб, які за своїми діловими, морально-вольовими характеристиками не відповідають вимогам здійснення правоохоронної діяльності;

- функціонування системи безперервної якісної професійної підготовки;

- виявлення, попередження, припинення протиправної діяльності окремих осіб, що обіймають штатні посади, позаштатних і негласних співробітників, а також громадських помічників, ангажованих криміналітетом або таких, що здатні на службову чи цивільну зраду, іншим чином зловживають службовим становищем;

- забезпечення припинення несанкціонованого доступу до секретної й іншої службової інформації, що характеризує діяльність правоохоронних органів;

- забезпечення конспірації в оперативно-розшуковій діяльності, збереження службової таємниці в адміністративно-юрисдикційній та профілактичній сферах, таємниці слідства – у процесуальній діяльності;

- забезпечення фізичної та технічної охорони приміщень, будівель, зброї, бойової, спеціальної й організаційної техніки, транспортних засобів, територій, що використовуються правоохоронними органами.

Отже, спеціально-кримінологічне запобігання органічно доповнює та конкретизує загальносоціальне, але такі заходи ухвалюються і здійснюються в розрізі окремих його складників і мають часові межі. Вони цілеспрямовані, спеціалізовані і так чи інакше локалізовані в часі та просторі щодо певних строків проведення, різних галузей господарства тощо.

На підставі аналізу загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання насильству щодо працівників правоохоронних органів можна зробити такі **висновки**:

1. Запобігання як комплексна системна реакція суспільства на злочинні явища певного виду виступає в декількох взаємозалежних аспектах: як засіб соціального регулювання найбільш значущих суспільних відносин у правоохоронній сфері; як комплекс заходів правового, виховного, спеціально-кримінологічного характеру впливу; як система різних рівнів запобігання і припинення злочинів.

2. Загальносоціальні заходи запобігання злочинам – це сукупність економічних, політичних, ідеологічних, організаційних та інших заходів.

Системність і специфіка запобіжних заходів на загальносоціальному рівні щодо насильницьких злочинів проти працівників правоохоронних органів пов'язана з комплексними дослідженнями таких груп проблем, як удосконалення ідеологічної та виховної роботи серед населення, зменшення соціальних суперечностей, мінімізація криміногенного протистояння різних верств населення, підвищення соціальних стандартів життя, що сприяє побудові міцного фундаменту для нормального функціонування всіх соціальних сфер, виховання дітей і молоді, оздоровлення морального клімату в суспільстві, впровадження високих моральних цінностей у нього тощо.

3. Спеціально-кримінологічне запобігання спрямоване на виявлення й усунення або послаблення

дії чинників, що детермінують злочинність загалом, окремі види і групи злочинів, причини й умови конкретних злочинів. Найбільш оптимальними заходами в системі запобігання насильству щодо працівників правоохоронних органів є: втручання в кризові ситуації; зменшення практичних можливостей скоєння насильницьких злочинів; виховна й інформаційна робота серед населення; залучення громадськості до запобігання насильницьким злочинам проти працівників правоохоронних органів; надання допомоги жертвам цих злочинів тощо.

4. Загальносоціальне та спеціально-кримінологічне запобігання насильству щодо працівників правоохоронних органів взаємопов'язані і взаємодоповнюють одне одного.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Криминология / под ред. В. Бурлаков, Н. Кропачева. СПб.: Питер, 2002. 432 с.
2. Кудрявцев В. Стратегии борьбы с преступностью. 2 изд. испр. и доп. М.: Наука, 2005. 352 с.
3. Теоретические основы предупреждения преступности / отв. ред. Ю. Антонян, А. Жалинский, В. Звирбуль и др. М.: Юрид. лит., 1977. 256 с.
4. Жалинский А. Условия эффективности профилактики преступлений. М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1978. 152 с.
5. Алексеев А., Герасимов С., Сухарев А. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: моногр. М.: Норма, 2001. 496 с.